

O čem a jak hovořil Václav Klaus ve svých veřejných projevech*

OTTO EIBL, MILOŠ GREGOR, ALENA MACKOVÁ**

Abstract: Issues and Tonality of Václav Klaus' Public Speeches

Research on political speeches is often done in countries with strong presidential powers, typically in the USA. However, political speeches by presidents are also a critical method of influencing public opinion in the Czech Republic. Therefore this article is focused on the analysis of speeches of the former President of the Czech Republic, Václav Klaus.

Our research is based on a combination of quantitative and qualitative content analysis of Klaus' speeches (thematic units are used as the unit of analysis) found on his website (www.klaus.cz) in the period from 1995 to the end of his presidency, March 2013 (N = 470).

We aim to identify the changing structure of political issues in Klaus' speeches and changes in Klaus' position on those issues, and to uncover any characteristic features of his speeches (the use of personal pronouns, the role of the speaker, the tone of the speech, etc.).

Key words: political speech, rhetoric, content analysis, Vaclav Klaus, political issues

DOI: 10.5817/PC2013-4-392

1. Úvod

Václav Klaus je bezesporu jednou z nejvýraznějších postav, které po více než dvě dekády aktivně formovaly podobu české politiky. Jeho politika a kroky v politice nebyly vždy přijímány souhlasně, naopak často vyvolávaly značné kontroverze. Ať už bylo obsahem Klausových kroků cokoliv, v drtivé většině případů se o jeho politice hovořilo. Jinými slovy, Klaus k sobě vždy dokázal přitáhnout pozornost a rozdmýchat diskusi.

To platilo pro jeho působení ve funkci prezidenta i období předcházející. Samozřejmě poté, co se v roce 2003 stal prezidentem České republiky, fakticky poklesl počet možností, kterými by mohl reálně a přímo ovlivňovat podobu české politiky. Z podstaty výkonu prezidentské

---

* Text byl zpracován v rámci projektu specifického výzkumu Katedry politologie FSS MU „Volby, politické strany a prosazování zájmů“ (kód MUNI/A/0742/2012).

** Otto Eibl je odborným asistentem na katedře politologie FSS a výzkumným pracovníkem MPÚ FSS. E-mail: eibl@fss.muni.cz; Adresa: Joštova 10, 602 00 Brno. Miloš Gregor je interním doktorandem katedry politologie FSS a odborným pracovníkem MPÚ FSS. E-mail: milos.gregor@email.cz. Alena Macková je interním doktorandkou katedry politologie FSS a odbornou pracovnící MPÚ FSS. E-mail: aja.mackova@gmail.com.

funkce se mu ale otevřela celá řada možností, jak politiku ovlivňovat nepřímou. Na mysl máme bezpočet příležitostí, kdy Klaus mohl v roli prezidenta republiky veřejně pronášet projevy, jejichž obsah určoval pouze a jen on sám (samozřejmě s ohledem na událost, při které měl být daný projev pronesen). Jako prezident Klaus přitahoval poměrně značnou pozornost (médií) a obsah jeho projevů tak mohl do značné míry udávat témata, o kterých se mělo ve veřejných diskurzech (podle Klause) hovořit.¹ Jeho cílem nemuselo vždy být přesvědčení publika o správnosti určité alternativy, ale spíše rozvíření debaty a nastolení tématu pro veřejnou diskusi.²

Ačkoliv je český prezident z pohledu Ústavou garantovaných pravomocí považován za spíše slabšího, skutečnost, že prezidentský úřad a většina prezidentských veřejných vystoupení přitahuje všeobecnou pozornost, může jeho postavení posilovat právě o možnost ovlivňovat politickou agendu, resp. témata, o kterých se hovoří. Alespoň to plyne z prací zahraničních autorů, kteří zkoumali právě vliv prezidentských projevů na veřejnou agendu (např. Kingdon 1995; Light 1991; Cohen 1995; Adrade a Young 1996; Kernell 1993; Jones 1994; srov. Ragsdale 1984; Edwards III a Wood 1999).

Obsah tohoto textu tvoří analýza Klausových projevů, které veřejně pronesl v období 1995–2013 a které umístil na svůj web www.klaus.cz. Chceme zjistit, jak se v průběhu času proměňovala tematická skladba jeho projevů a jak se měnil způsob, resp. forma nakládání s těmito tématy. Projevy si z Klausova osobní databáze vybíráme zejména proto, že nad nimi měl Klaus vysokou míru kontroly: sám (resp. ve spolupráci s týmem poradců) rozhodoval o tom, zda budou veřejnosti i nadále přístupné a sám rozhodoval o jejich obsahu v okamžiku jejich vzniku. Podobně věděl, k jakému publiku bude hovořit a kde projev pronese. Svá vystoupení si tak mohl připravit na míru pro danou příležitost.

Jako metodu jsme zvolili obsahovou analýzu, na jejímž základě jsme identifikovali sadu nejfrekventovanějších témat (Evropská unie, zahraniční politika, politická situace v ČR, ekonomika a česká společnost), ke kterým vztahujeme následující otázky:

- *Jak se v průběhu času měnila frekvence výskytu daného tématu?*
- *Jak se v průběhu času měnila tematická skladba Klausových projevů?*
- *Jak se měnil Klausův postoj a vztah k tématům, o kterých ve svých projevech mluvil?*
- *Jak se měnila role, do které se Klaus stavěl ve vztahu k nejčastěji zmiňovaným tématům?*

2. Jak přistupovat ke zkoumání politických projevů

Promluvy o politice můžeme vnímat dvojím způsobem (srov. Pocock 1973). Na jedné straně může jít o verbalizaci politiky, tzn. o popis obsahu politiky jazykovými prostředky. Na straně druhé ale můžeme samotnou verbalizaci chápat jako politický nástroj, tzn. že volba jazykových prostředků a dalších komponent, ze kterých se veřejný projev skládá, může přímo či nepřímou implikovat politické postoje řečníka, popř. jeho roli v diskutovaných problémech. Navíc obsahová složka projevu nemusí být nutně tou nejdůležitější – na síle nabývá forma a naléhavost, se kterou mluví problém popisuje. Formu a způsob výstavby veřejných vystoupení tak můžeme chápat jako jistý druh zesilovače, který napomáhá a usnadňuje přijetí obsahu ze strany publika (Lotko 2009: 11; Reisigl 2008: 96–97).³ I z toho důvodu se analýzy politických veřejných projevů dostaly do hledáčku celé řady výzkumníků.

Po dlouhou dobu můžeme pozorovat, že se analýzy politických projevů či rétoriky odehrávají buď v díkci politických vědců zajímajících se také o jazykovou či řečnickou stránku politického projevu, či jazykovědců zajímajících se mj. o tematickou agendu či politické otázky (Reisigl 2008: 96). Tato skutečnost se pak značně projevuje také na spektru různých přístupů ke zkoumání politických projevů. V zásadě můžeme rozdělit tyto práce do následujících oblastí. První oblast je tvořena texty, jejichž ambicí není projevy analyzovat, ale pouze uchovat pro budoucí generace. Jde zejména (nikoliv však výlučně) o zásadní historické projevy amerických prezidentů (např. Safire 2004; MacArthur 2000; Widmer 2006 a další), maximálně zasazené do historických souvislostí, které pomáhají projevy pochopit i současnému čtenáři. Jiný typ těchto prací je spíše praktickými příručkami, které na základě studia více či méně historických projevů formulují zásady dobrých veřejných vystoupení s ohledem na příležitost, při které je daný projev přednášen. Tyto texty sahají až ke starým řeckým a římským rétorům (zejm. k Aristotelovi, Cicerovi ad.) a de facto poskytují návod, jak vystavět dobré veřejné vystoupení. Oproti deskriptivnímu charakteru „sebraných spisů“ zde nacházíme i preskriptivní prvky a náznaky analýzy (např. Jamieson 1988; Atkinson 2004; Noonan 1999; Hart et al. 2004 a další).

Poslední a zároveň tou nejvýznamnější oblastí je pak samotná analýza politické rétoriky, v níž lze zjednodušeně identifikovat dva dominantní směry. Prvním z nich je diskursivní analýza. Na jedné straně se můžeme setkat s více na lingvistickou stránku založenými diskursivními analýzami zkoumajícími užívání konkrétních rétorických prvků v projevu či jeho vyznění, popř. emotivní zbarvení (např. Emrich et al. 2001) či s texty sledujícími jazykové prvky používané k výstavbě vyprávění o různých událostech, popř. o vybraných tématech v určitém přesně vymezeném časovém období (např. Slavičková 2013). Na straně druhé jsou to studie založené na kritické diskursivní analýze (CDA) představované např. přístupy Wodaka a Reisigla (2001) či van Dijka (2006, 1997). Reisigl (2008: 97–99) konkrétně v souvislosti s CDA a analýzou politické rétoriky zavádí pojem „politolingvistický přístup“, který kombinuje rétoriku, politickou vědu a lingvistiku (zejména tedy CDA). Politolingvistika je přístupem mezioborovým, soustředícím se jak na argumentaci, tak na rétorické prvky a jejich užití. Samotná volba analytických kategorií záleží na konkrétním výzkumném tématu, ale dá se říci, že v obecné rovině se snaží nalézt odpovědi na pětici otázek, které se týkají nominace/ označování, tedy jak jsou sociální aktéři pojmenováni. Jde například o zkoumání manipulativního a dichotomizujícího používání osobních zájmen⁴ k prezentaci role řečníka a role „těch druhých“ – hledání nepřítelů (Brown a Gilman 1960; srov. van Dijk 2006; Hämmerle 2011), či predikace – jaké negativní či pozitivní aspekty či kvality jsou sociálním aktérům přisuzovány. Dále tento typ analýz zkoumá argumenty a argumentační schémata, která jsou použita k „ospravedlnění“ konkrétní nominace či predikace. Pozornost bývá věnována i perspektivě, z jaké je argumentace vedena, a rétorickým strategiím, které zesilují, popř. zklidňují zkoumaný projev (Reisigl 2008: 99).⁵

Druhým směrem jsou vedle diskursivních analýz obsahové analýzy politických projevů či psaných textů, které často probíhají za pomoci sofistikovaných softwarů (např. Schonhardt-Bailey a Yager 2009; Laver et al. 2003; Schonhardt-Bailey 2005, 2006 a 2008; Hart a Chalders 2005; Tim 2002; Robinson a Topping 2013; Schonhardt-Bailey a Yager 2009 a další). Takto automatizované analýzy⁶ mohou poskytovat výzkumníkům nemalou výhodu (např. reliabilitu). Na druhou stranu taková analýza nemusí postihnout veškeré nuance projevů a po-

užití jazyka – přece jenom politický projev připomíná spíše poker než striktní zápis šachové partie (Hart a Childers 2005: 185).

Takto generovaná data jsou často dále analyzována pomocí sofistikovaných statistických procedur (např. vytváření regresních modelů). Tento typ prací se pak snaží např. vysvětlit vliv různých proměnných na podobu projevů vztahených k určitým tématům, resp. souvislost mezi tematickou agendou a např. užitím daných rétorických prvků.

3. Metoda a data

V tomto textu se zaměřujeme zejména na obsahovou stránku analyzovaných projevů a sledujeme některé prvky, které se v Klausových projevech objevují, prvky spjaté s jeho přístupem k daným tématům. Pro naplnění cílů této práce je nejvhodnější metoda obsahové analýzy, která se využívá v mnoha oblastech výzkumů politické komunikace. Slouží tak například k analýze politických vizuálů (Grabe a Bucy 2012), rámování agendy či novinových zpráv (Chong a Druckman 2012), nebo obsahu a podobě samotné politické komunikace (Benoit 2012). Benoit (2012: 269) definuje metodu jako „měření dimenzí obsahu sdělení nebo sdělení v kontextu“. Obsahová analýza může dobře sloužit k popsání souvisejících sdělení, zároveň „odkazující a hledající vztah k původcům sdělení nebo k těm, kterým je sdělení určeno“. Je tedy výzkumnou technikou zajišťující systematický objektivní popis manifestovaného obsahu komunikace (Berelson 1952). K analýze využívá statistických metod, přestože často zůstává na úrovni deskripcí⁷, v níž sleduje sdělení ve vztazích k jeho zdrojům (politikům, stranám), kontextům, užitým kanálům a příjemcům sdělení (voličům). Podobně k ní bude přistupováno i v tomto případě.⁸

Analytické kategorie mohou být u obsahové analýzy vytvářeny deduktivní či induktivní cestou. V tomto případě došlo ke kombinování obou přístupů. Část kategorií proměnných sloužících k základnímu popisu zkoumaných jednotek (např. čas, funkce řečníka apod.) byla vytvářena deduktivně v souvislosti s našimi výzkumnými otázkami směřujícími zejména k vývoji obsahu Klausových projevů v průběhu času. Větší část kategorií však byla vytvářena průběžně pomocí konstantního srovnávání. Příkladem proměnných s takto vytvářenými kategoriemi je typický téma v projevu⁹ či konkrétní způsoby, jakými je Klaus ve svých projevech prosazuje.

Kvantitativní obsahová analýza má však vedle svých výhod spočívajících například v objektivnosti či snadné aplikovatelnosti a replikovatelnosti i řadu slabin, mezi něž patří například problematika interpretace dat či redukce informací. Z tohoto důvodu byla kvantitativní obsahová analýza doplněna o kvalitativní složku, která nám umožnila všimnout si na jednu stranu v projevech obecnějších vzorců, na druhou stranu sledovat i práci s jazykem a emocemi zejména prostřednictvím typických frází či dílčích tezí apod. Toto nám umožnilo data lépe interpretovat.

Předmětem výzkumu jsou Klausovy projevy, které jsou utvářeny dílčími částmi, jež jsou tematicky konzistentní – tematickými celky. V naší analýze pak sledujeme projevy jako takové, ale výzkumnou jednotkou jsou zejména tyto tematicky semknuté celky.

Samotný výběrový soubor pochází z archivu, který je k dohledání na webové stránce www.klaus.cz. Soubor čítá celkem 470 proslovů z let 1995¹⁰–2013 (sběr dat byl ukončen ke

dni vypršení prezidentského mandátu, 7. března 2013).¹¹ Rok 1995 jako počátek sběru dat byl vybrán vzhledem k dostupnosti dat na dané internetové stránce.

3.1 Sledované proměnné

Proměnné, které jsme u jednotlivých projevů sledovali, se týkají samotné formy projevu, jeho obsahu a vyznění. Základními proměnnými tak byly datum přednesení projevu a s ním související období, v němž Václav Klaus projev přednesl. Tyto proměnné jsme sledovali na základě předpokladu, že projevy a jejich vyznění se mohly v závislosti na Klausově funkci či volebním období měnit. Pro analytické účely jsme rozlišovali tři základní období¹²: předprezidentské (v němž působil jako předseda ODS, předseda Poslanecké sněmovny PČR či předseda vlády) a první a druhé prezidentské období. Rozdělení funkčních období v roli hlavy státu nám dalo příležitost porovnat, jak se mezi sebou tyto dvě pětileté etapy lišily, neboť lze předpokládat, že na veřejné vystupování Václava Klause mohla mít vliv i skutečnost, že prezidentem mohl být zvolen pouze ve dvou po sobě jdoucích volebních obdobích. Ve druhém funkčním období se již nemusel snažit své postoje a veřejné projevy tolik přizpůsobovat představám ostatních politických elit (poslanců a senátorů), které by jej eventuálně mohly (ne)zvolit.

Aby byla tematická skladba projevů co nejvěrnější a nejkompaktnější, byly projevy rozděleny na jednotlivé tematické celky (jen asi třetina Klausových projevů byla monotematická – dvě třetiny projevů obsahovaly více než jeden tematický celek). Ve 470 analyzovaných projevech bylo celkem 719 tematických celků.

Proměnná „téma“ tematického celku mohla v našem případě nabývat až 10 hodnot,¹³ k nimž jsme došli induktivní cestou, postupnou redukcí a logickým slučováním velmi blízkých kategorií (např. socialismus byl velmi často zmiňován spolu s komunismem, proto byly tyto hodnoty sloučeny). Jako jeden tematický celek byly identifikovány ty části projevů (nebo projevy celé), které byly zřetelně tematicky a logicky ohraničeny, příp. odděleny od jiného tématu v analyzovaném projevu. Jako jednotka tak nebyly identifikovány např. větné celky, v nichž bylo téma pouze zmíněno, ale rozsáhlejší tematické celky, v nichž se Klaus důsledně vyjadřoval k jednomu tématu. Hodnoty témat vycházely ze samotné agendy projevů, i proto můžeme rozpoznat mírné rozdíly v jejich obecnosti (např. téma „EU“ vs. téma ostatní „zahraníční politiky“). Je třeba zmínit, že významnou měrou je pak zastoupena kategorie „jiné“ z toho důvodu, že značnou část projevů Klaus věnoval například příležitosti výročí svátků a výročí známých osobností (typicky např. T. G. Masaryk či E. Beneš) či dalším méně frekventovaným tématům.

Vzhledem k těmto tematickým celkům pak byla vztahována řada dalších proměnných spjatých s vyzněním a Klausovým přístupem k identifikovanému tématu, tedy k tomu, jak Klaus ve vztahu k dané problematice projektoval svoji osobu nebo své názory. V první řadě tak rozlišujeme kritický postoj k tématu, pod nějž jsou zařazeny případy, v nichž je z projevu patrný jeho ať už kladný, záporný či nekritický postoj, tedy postoj nehodnotící, neutrální. Tento nekritický přístup tak představují případy, v nichž Klaus přistupoval k tématu zcela objektivně a kde bylo celkové vyznění tématu výhradně neutrální. V rámci hodnotícího přístupu byly identifikovány tři hodnoty: pozitivní, u nichž převažoval Klausův kladný vztah k tématu; negativní, u nichž převažovalo záporné vyznění tématu; a ambivalentní, u nichž viditelně nepřevažovalo ani negativní ani pozitivní vyznění, ale u nichž řečník hovořil o kladech i zá-

porech dané problematiky (tzn. nezůstal nehodnotící, vyjadřoval svůj postoj k problematice, aniž by však jedno ze stanovisek výrazně převažovalo).

Protože nás tedy zajímá Klausův osobní postoj ve vztahu k určitým tématům a ve spojení s jejich vyzněním, zabývali jsme se i Klausovou projekcí do jednotlivých projevů. Touto projekcí máme na mysli vedle samotného vyznění daného pravděpodobně Klausovým přístupem k tématu také to, jak bývalý prezident ve svých projevech k daným tématům vztahuje svou osobu. Aniž bychom měli předem vytvořené kategorie, těchto (sebe)projekcí jsme na základě čtení projevů rozlišili několik typů, které jsme dále sledovali.

Prvním typem, který jsme identifikovali, byly ty případy, kdy Klaus vzhledem k danému tématu zdůrazňoval vlastní přičinění. Proměnná byla konstruována jako binární, kódována tak byla přítomnost vs. nepřítomnost jevu stejně jako v případě následujících proměnných. Přítomnost tohoto jevu byla rozpoznána tak, že Klaus v projevu zřetelně hovořil o svých minulých zásluhách na současné situaci, k níž se vyjadřoval. Typicky zmiňoval své zásluhy viditelné v otázkách spojených s tématem „politicko-společenské transformace“ a jeho politické roli či s tématem „ODS“ a jejího budování.

Druhým typem, který je předchozímu blízký, bylo zdůrazňování zkušeností a znalostí ve spojení s daným tématem. Na rozdíl od prvního typu se však jednalo spíše o vyjádření určité erudovanosti hovořit k danému tématu, jež mohlo přidat na váze jeho názorům či hodnocením. Z tohoto důvodu jsme tyto dva prvky odlišovali. Jev jsme označili jako přítomný v tom případě, kdy jsme v tematickém celku mohli zřetelně rozeznat tendence autora odkazovat ke svým dřívějším zkušenostem či znalostem v dané oblasti (např. zdůrazňování jeho minulého povolání ekonom).

Jako další výrazný typ sebeprojekce jsme identifikovali poučování či „moralizování“. Jeho výskyt jsme rozpoznali zejména podle dvou znaků. Tím prvním je výrazné emocionální zabarvení výroku a tím druhým je snaha poučovat publikum v daném tématu. Typicky se tento typ projekce objevoval například v situacích, kdy bývalý prezident hovořil o situaci ve společnosti.

Od těchto tří typů odlišný způsob projekce představovaly případy, kdy Klaus předkládal svůj názor na řešení konkrétní situace. Na rozdíl od předchozích typů se tento případ vyznačoval vyslovením doporučení – kroků, které by měly být v dané věci podniknuty, zároveň však tyto výroky nemusely disponovat tak výrazným emocionálním nábojem jako v případě „moralizování“. Pro naše analytické účely jsme kromě výskytu či absence předkládaného řešení dále rozlišovali to, jak „silně“ je předkládané řešení formulováno. „Slabé řešení“ mělo formu doporučení a jeho indikátorem bylo užití podmiňovacího způsobu („ne/měli bychom“ apod.). Naopak vyjádření „silného řešení“ či názoru byla rozeznávána dle přítomnosti slov jako „muset“ či „nesmět“, která vyjadřovala vyšší naléhavost učinit či neučinit daný krok.

Posledním indikátorem spjatým s projekcí a postojem k tématu v našem výzkumu bylo převládající osobní zájmeno užívané ve spojení se sledovaným tematickým celkem. Tato proměnná byla sledována na základě předpokladu, že užívání osobních zájmen v projevu se může lišit v závislosti na řečnickově postoji a roli ke komunikovanému tématu (Hämmerle 2011). Zajímalo nás tedy zejména to, jak řečník označoval sám sebe ve vztahu k tématu. Sledovali jsme výskyt převažujícího zájmena (či osoby) v tematických celcích: (1) zájmeno „já“, odkazující na to, že se řečník v daném tématu neidentifikuje s celkem a vystupuje tzv. „sám za sebe“; (2) zájmeno „my“, pomocí něhož se řečník identifikuje s větším celkem a vyjadřuje

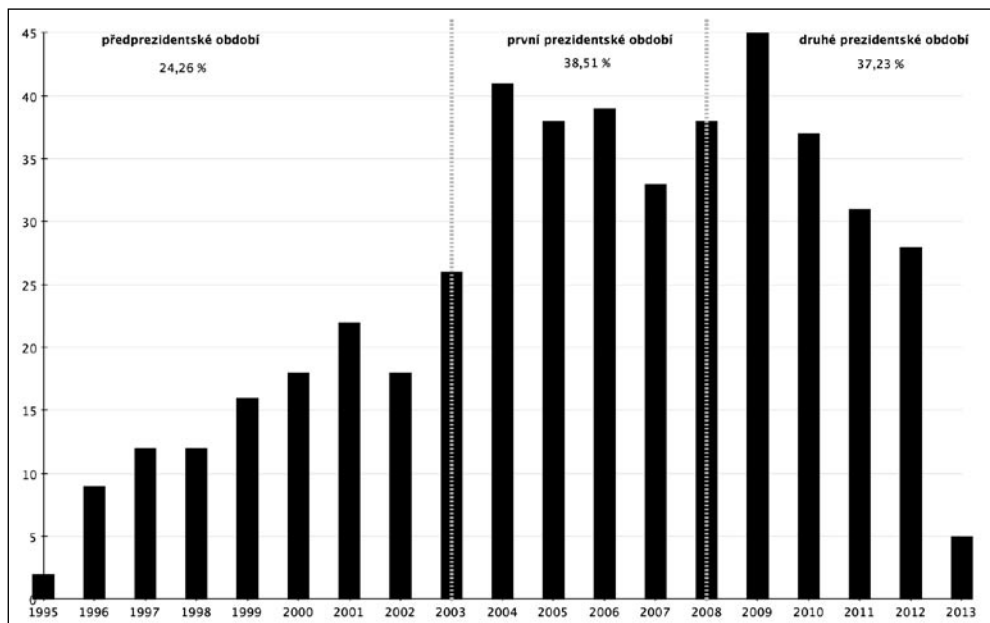
se jako jeho součást (v tomto případě např. českou populací či ODS); (3) zájmeno „vy“, jehož užívání signalizuje důraz na oslovení či apelaci na publikum; a (4) zájmena „on, ona, oni“, které spíše indikují jeho odstup od předmětu projevu.

4. Analýza projevů Václava Klause

Následující kapitola je rozdělena do dvou částí. První z nich se věnuje obecným charakteristikám Klausových projevů, tématům a četnosti, se kterou byla v jednotlivých etapách jeho politického působení v projevech reflektována. Druhá část kapitoly je zaměřena na vyznění pěti nejčastěji zmiňovaných témat, tedy způsobu, jakým o nich Klaus mluvil.

Jak jsme již naznačili výše, Václav Klaus ve sledovaném období pronesl (resp. na svém webu archivoval) celkem 470 projevů. Zatímco z prvního sledovaného období můžeme v archivu nalézt celkem 114 veřejných projevů, v dalších dvou prezidentských obdobích se již jedná o 181 a 175 projevů. Rozdíl je ještě výraznější, pokud si uvědomíme, že předprezidentské období zahrnuje 9 let, zatímco ta prezidentská vždy po pěti letech.¹⁴ Na grafu č. 1 můžeme vidět rozložení výběrového souboru napříč sledovanými obdobími po jednotlivých letech, které ukazuje větší podíl projevů v obou prezidentských obdobích ve srovnání s předcházející periodou a zejména pak strmý nárůst po nástupu do funkce prezidenta.

Graf č. 1: Počet analyzovaných projevů v letech 1995–2013

Zdroj: autoři.

4.1 Témata v projevech

A o jakých tématech Václav Klaus ve svých projevech vlastně hovořil? Předtím, než tuto otázku zodpovíme, musíme upozornit na způsob, jakým se tematická skladba projevů analyzovala. Pro lepší orientaci a snazší interpretaci dat uvádíme i výčet zásadních událostí, které se na české politické scéně staly. Při čtení následujících kapitol je třeba mít stále na paměti skutečnost, že nemusíme pracovat s kompletním rejstříkem Klausových projevů. Připomínáme tedy, že pracujeme pouze s těmi projevy, které Klaus vystavil na své webové stránky.

Předprezidentské období – projevy a politický kontext

První sledované období ovlivnilo hned několik zásadních společensko-politických událostí. V médiích byl prostor stále ještě věnován transformaci politického a ekonomického systému a rozdělení Československa. Logicky se tak tomuto tématu museli věnovat i politici. Přimo Klause se dotkly události roku 1997 všeobecně známé pod označením „sarajevský atentát“. Pod tlakem veřejnosti na vládu, již byl Klaus předsedou, a v souvislosti s finančními skandály svůj post opustil ministr zahraničních věcí Josef Zieleniec a Václav Klaus byl vyzván k odstoupení. Vládu následně opustily KDU-ČSL a ODA, což vedlo k demisi vlády (Kopeček 2012). Třetím specifickým předprezidentského období byla tzv. „opoziční smlouva“, umožňující ustavení menšinové vlády ČSSD po volbách 1998 (Koudelka 1998).

Tyto události se výrazně promítly i do tematického složení Klausových projevů. Kromě těchto témat Klaus často hovořil i o Evropské unii (zejména v souvislosti s probíhajícím přístupovým jednáním ČR), ekonomice (reakce na měnovou krizi a upadnutí ČR do recese, srov. Kopeček 2012) a komunismu. Sarajevský atentát a opoziční smlouva se kromě tematického složení na Klausových projevech podepsaly i nárůstem veřejných projevů po roce 1998. Ten totiž mohl být způsoben i poučením se z kritiky, které byl Klaus v letech 1997 a 1998 vystaven – nedostatečné komunikaci s médii a veřejností. V letech 1999 až 2002 se počet veřejných projevů, které Václav Klaus umístil na svůj web, zdvojnásobil oproti rokům předchozím. V těchto letech se více vyjadřoval k politické situaci v ČR nebo Evropské unii, naopak ubylo projevů, v nichž se zabýval komunismem a socialismem.¹⁵

První a druhé prezidentské volební období – projevy a politický kontext

Za zásadní událost druhého sledovaného období lze považovat vstup České republiky do Evropské unie v roce 2004. Jak se ukázalo v analýze, právě Evropská unie byla po dobu Klausova prezidentství v jeho projevech nejčastěji zmiňována. Na tento fakt mohl mít vliv i vývoj v Evropské unii a ekonomická krize od roku 2008 (tedy během Klausova druhého funkčního období v roli prezidenta), se kterou se (nejen) EU musela potýkat. Krom toho však četnost projevů na toto téma mohla být ovlivněna postavením a funkcí prezidenta ČR jakožto spoluvůdce zahraniční politiky, kterým se Klaus v roce 2003, tedy těsně před vstupem ČR do EU, stal.

Vedle Evropské unie Klausovým projevům během jeho prezidentství dominovalo i téma zahraniční politiky.¹⁶ Drtivá většina těchto projevů však byla protokolárního typu, tedy prone-

sených na diplomatických návštěvách ať už prezidenta Klause v zahraničí, nebo zahraničních delegací v České republice. To do značné míry ovlivnilo i podobu a vyznění těchto projevů (viz níže). Ve stejném množství jako v předchozím období se i během druhého a třetího analyzovaného období objevovaly projevy k politické situaci v ČR, což však má spolu s nárůstem celkového počtu projevů za následek procentuální pokles prostoru věnovaného tomuto tématu. První prezidentské období znamenalo pokles projevů věnujících se ekonomii, avšak druhé prezidentské období a pravděpodobně i světová finanční krize znamenaly opětovné zvýšení frekvence projevů na toto téma.¹⁷

Podíváme-li se na celé sledované období dohromady, zjistíme, že nejčastěji se Václav Klaus věnoval Evropské unii – celkem ve 136 případech (tedy téměř v každém třetím projevu umístěném v archivu). Jednalo se zejména o otázky jejího dalšího směřování nebo dopady členství na Českou republiku. Kromě Evropské unie byly často exponovanými tématy zahraniční politika (ve 117 projevech; 16,3 % z celkového počtu projevů), politická situace v ČR (v 82 projevech; 11,4 %), ekonomika (64; 8,9 %) a česká společnost (55; 7,7 %). Mezi dalšími tématy se vyskytovaly například projevy vztahující se k politické a ekonomické transformaci ČR, komunismu a socialismu nebo ODS, ke kterým se Klaus vyjadřoval zejména v prvním sledovaném období.

Tabulka č. 1: Četnosti výskytů jednotlivých témat v analyzovaných projevech Klause v letech 1995–2013

téma	celkem	předprezidentské období	první prezidentské období	druhé prezidentské období
politická situace v ČR	82	29	26	27
česká společnost	55	7	23	25
ekonomika	64	24	16	24
EU	136	25	51	60
zahraniční politika	117	10	55	52
konkrétní policy	27	1	13	13
ODS	20	16	2	2
komunismus, socialismus	35	16	10	9
politicko-společenská transformace	43	21	9	13
jiné	140	35	54	51

Zdroj: autoři.

Uvažujeme-li podíly jednotlivých témat na celkovém počtu projevů v jednotlivých obdobích, zjistíme, že obě prezidentská období si byla podobná a prezidentské období se od nich poměrně značně lišilo. Zatímco v předprezidentském období hovořil Klaus zejména o aktuální politické situaci v České republice, v obou prezidentských obdobích toto téma postupně sláblo (z původních 15,8 % až na 9,8 %). Podobný propad jsme mohli pozorovat u ekonomických otázek a u témat spojených s komunismem, popř. socialismem. V předprezidentském období Klaus komentoval ekonomiku v necelých 14 % projevů, během druhého

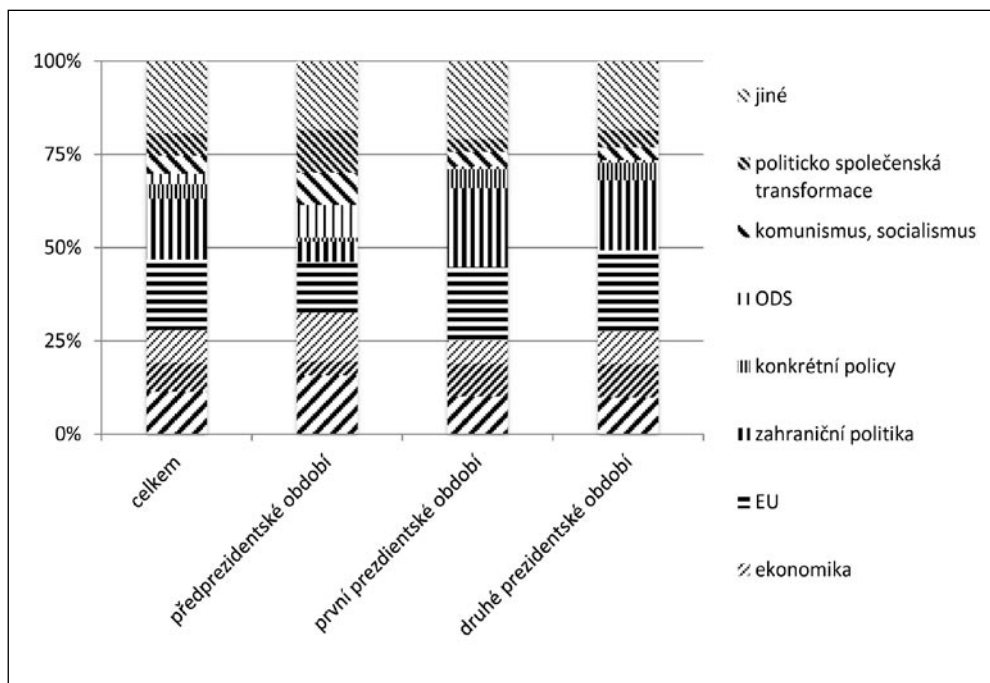
prezidentského období jsme naměřili 8,7% výskyt, v prvním prezidentském období dokonce jen 6,2% výskyt ekonomických témat.

Opačný trend jsme mohli sledovat u témat spojených s Evropskou unií (z původních 13,6% nárůst na 21,7%) a zahraniční politikou obecně (z původních 5,4% přes 21,2% na 18,8% podíl).

Ostatní témata, resp. podíl zmínek o nich v analyzovaných projevech Klause zůstává srovnatelný. Změny v podílech výskytu jednotlivých témat nejsou příliš překvapivé – témata se měnila společně s Klausovou funkcí. Zatímco Klaus před zvolením prezidentem věnoval pozornost zejména každodenní politice, o které také často hovořil, po zvolení prezidentem republiky musel přednášet projevy i čistě formální či zdvořilostní (zejména na zahraničních návštěvách, popř. při příležitosti takové návštěvy v České republice). Současně zde byl patrný posun v důrazu na určitá témata (zejména témata spojená s EU) a právě zde můžeme sledovat Klausovu aktivní politiku (jak ukážeme dál).

Vývoj výskytu jednotlivých témat pak podrobně ukazuje graf č. 2.

Graf č. 2: Relativní četnost výskytů jednotlivých témat v Klausových projevech v letech 1995–2013

Zdroj: autoři.

4.2 Vyznění projevů a jednotlivých témat

Samotná četnost témat v projevech Václava Klause nám sice napoví, která témata pro něj byla důležitá nebo kterým se musel z pozice své funkce věnovat, avšak abychom určili, jak na daná témata nahlížel a jakým způsobem se snažil prezentovat své postoje a jakým směrem formovat veřejné mínění, je třeba pozornost zaměřit i na vyznění těchto projevů, případně na některé užité rétorické prvky. Na následujících řádcích se proto budeme věnovat těmto jevům, které budeme analyzovat na pětici nejčastěji se vyskytujících témat: Evropská unie, zahraniční politika, česká společnost, politická situace v ČR a ekonomika. Pro větší přehlednost a snadnější komparaci napříč jednotlivými tématy budeme pracovat s relativním zastoupením jednotlivých jevů.¹⁸

Evropská unie

Jak již bylo zmíněno, Evropská unie se v projevech Václava Klause vyskytovala vůbec nejčastěji, celkem ve 136 analyzovaných projevech. Téměř ve dvou třetinách případů (62 %) byl Klausův postoj k EU negativní, pouze ve 3 % případů byl pozitivní. Podobně ve dvou třetinách projevů věnovaných Evropské unii prosazoval Klaus svůj názor, přičemž v 31 % byl tento názor silně patrný nebo prosazovaný naléhavě.

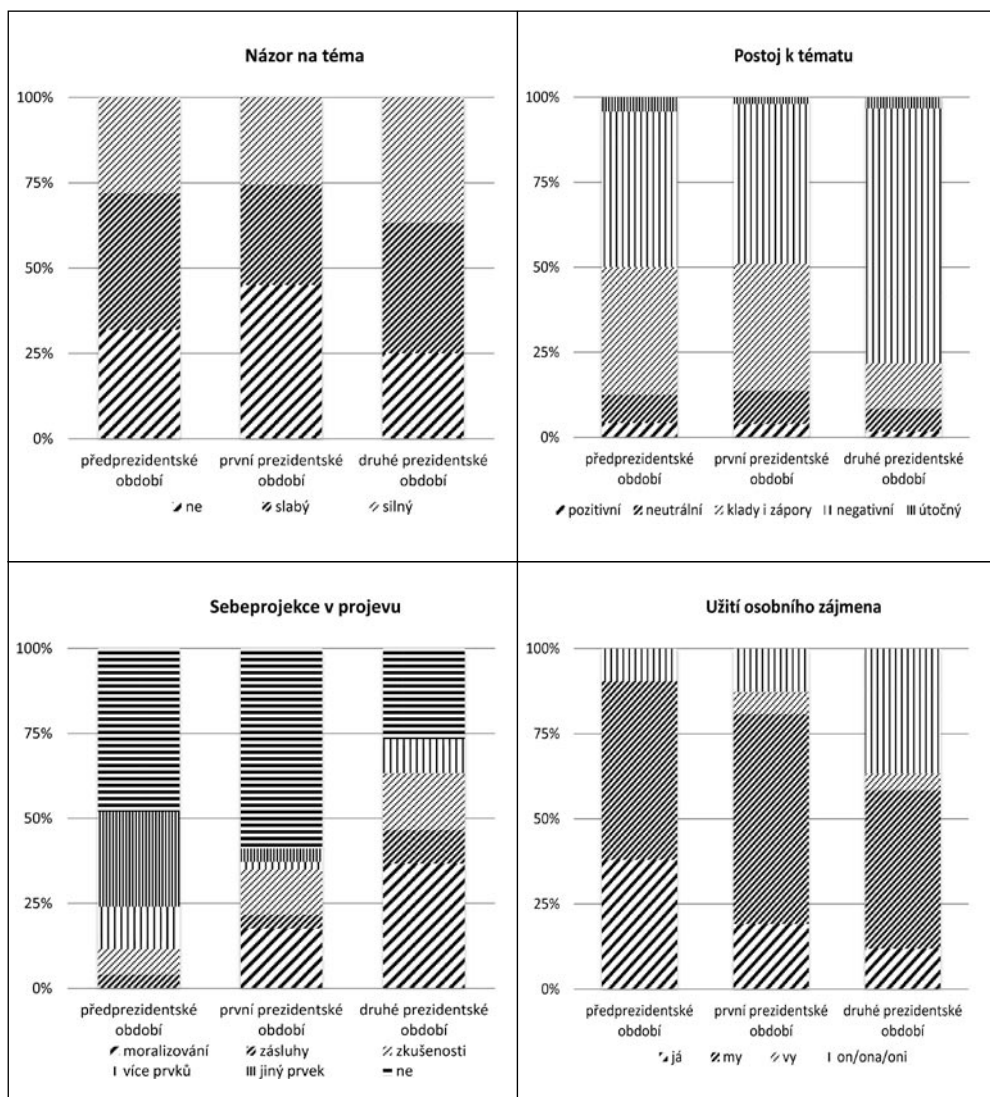
Příkladem může být citát z projevu, který Václav Klaus přednesl v roce 1998 poté, co některé státy EU začaly používat Euro: „Neměli bychom se obviňovat z europesimismu či eurooptimismu, měli bychom být eurorealisty, a jestli bychom měli něco odmítat, pak je to euraivismus.“

Při projekci své osobnosti se nejčastěji jednalo o poučování či moralizování (ve 23 % případů), naopak své zásluhy ve spojitosti s Evropskou unií zmiňoval Klaus pouze výjimečně (v 7 % případů).¹⁹

V předprezidentském období představovala Evropské unie druhé nejčastější téma, ke kterému se vyjadřoval bez signifikantního postoje (v 8,3 % projevů na toto téma). To se však v prezidentských funkčních obdobích změnilo a Evropská unie se stala pro Klause tématem, u kterého stále častěji vyjadřoval i svůj postoj. Spolu se vstupem České republiky do Evropské unie, který byl Klausem vnímán jako sňatek z rozumu (Kopeček 2012: 166), a prohlubujícími se problémy EU se v Klausových projevech stále výrazněji odrážel jeho negativní postoj – v druhém prezidentském období to bylo dokonce 78 % projevů na toto téma. Negativní projevy se vztahovaly zejména k euroústavě nebo pozdější Lisabonské smlouvě. Jak ale upozorňuje Kopeček (2012: 172), Klaus „nebyl dogmatik a nevyklučoval, že Evropa časem skutečně dospěje k jednotnému politickému národu sdílejícímu společnou identitu. Urychlování vývoje takovými akty, jako byla euroústava, ale razantně odmítal“. Nicméně projevů, které nevznivaly vůči Evropské unii jen negativně, ale odrážely neutrální či dokonce vedle kritického i pozitivní postoj, bylo jen několik.

Velmi výrazný byl i podíl projevů, ve kterých Klaus v předprezidentském období prosazoval vlastní názor. To se týkalo 68 % projevů o Evropské unii a téměř v polovině případů to byl dokonce „silný“ názor.²⁰ Při projevech na téma Evropské unie Klaus svůj názor prosazoval výrazně i jako prezident, ve druhém funkčním období dokonce ve ¾ případů. Právě na příkladu Evropské unie je nejpatrnější Klausovo chápání prezidentské funkce jako nástroje působení na

Graf č. 3: Jak se Václav Klaus projektoval do témat spojených s EU – srovnání mezi jednotlivými obdobími

Pozn.: Sloupce grafů jdou v následujícím pořadí: předprezidentské období, první prezidentské období a druhé prezidentské období.

Zdroj: autoři.

(nejenom) českou veřejnost a zároveň vnímání Evropské unie jako otázky nikoliv pouze zahraniční politiky, ale širšího, pro Českou republiku klíčového tématu (Kopeček 2012: 172).

Výše zmiňovaný nárůst negativního vyznění projevů o EU se promítl i do narůstajícího počtu projevů, ve kterých Klaus sám sebe do svého projevu projektoval. Markantní je tento

jev zejména u poučování či moralizování: zatímco v prvním sledovaném období se tento prvek neobjevil ani v jednom z projevů, ve třetím sledovaném období se již objevoval ve víc než třetině (37%) případů. Úměrně s tím se zvýšil i poměr projevů, ve kterých se Klaus projektoval „mimo“ kritizované dění. Jako nástroj pro „vyčlenění se“ zvolil používání osobních zájmen ve třetí osobě („on“, „ona“ nebo „oni“), pomocí nichž dával poměrně jasně najevo, že on nebyl aktivní součástí daného dění a že tedy nemůže být chápán jako (spolu)původce problémů – z 10% projevů v prvním období až k 37% ve třetím sledovaném období.

Zahraniční politika

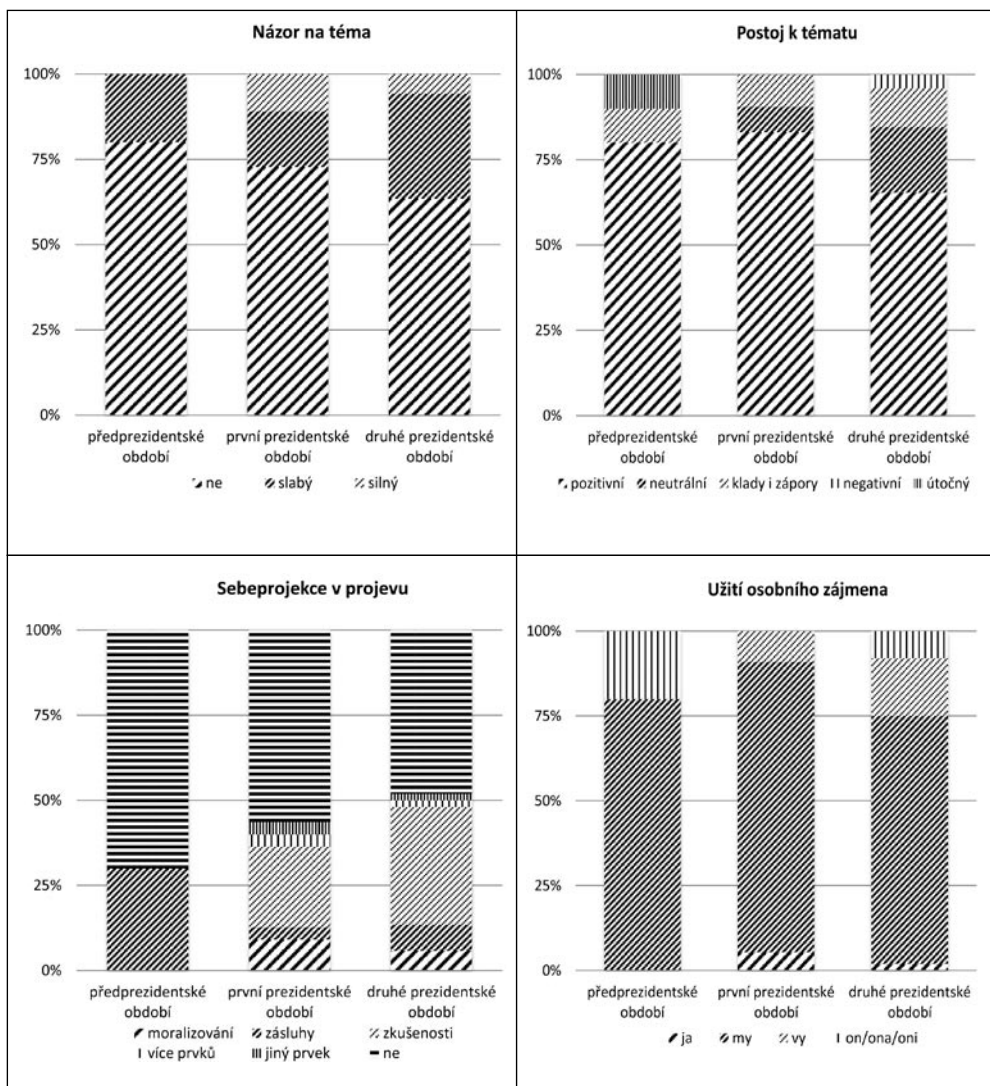
V mnoha ohledech diametrálně odlišné výsledky ukázala analýza projevů věnujících se zahraniční politice. Tento jev není překvapivý, pokud se zamyslíme nad samotným charakterem těchto projevů, protože naprostá většina byla diplomatického charakteru.²¹ I proto v těchto povětšinou diplomatických projevech výrazně převládalo pozitivní vyznění (75%) a naopak negativní vyznění se objevilo pouze ve 3% případů. Podobně i prosazování vlastního řešení či názoru jsme mohli identifikovat jen v necelé třetině projevů. Do projevů o zahraniční politice se Klaus nejčastěji projektoval pomocí prezentace svých zkušeností (26%), jimiž se v řadě případů snažil ukázat na své zkušenosti s návštěvou dané země či setkání s konkrétním politikem a upozornit tak na jeho kladný vztah s danou zemí, jejímž představitelům byl projev určen. To, že byl tento prvek velmi spjat s diplomatickými projevy a jeho prezidentskou funkcí dokazuje také to, že zatímco v předprezidentském období tento prvek nenalezneme v žádném projevu o zahraniční politice, v roli prezidenta už Klaus tohoto využíval ve 24% v prvním a 35% projevů v druhém prezidentském funkčním období. Časté zmínky o osobních zkušenostech byly zapříčiněny strukturou diplomatických projevů, neboť velmi často jsme mohli identifikovat jejich společnou strukturu a posloupnost, ze které bylo patrné, že se řečník při jejich výstavbě držel jakési „šablony“. Naopak pouze ve výjimečných případech byly přítomny jiné prvky Klausovy projekce (např. moralizování).

Obecně velmi pozitivní vyznění projevů o zahraniční politice v prvních dvou obdobích (80%, resp. 83%) jen mírně kleslo ve třetím sledovaném období (65% projevů). Naopak nárůst můžeme pozorovat v prezentaci a prosazování Klausových názorů – zatímco v předprezidentské etapě tomu bylo v pětině projevů, ve třetím sledovaném období už ve více než třetině (37%) projevů. Na tomto se mohl podepsat zejména celosvětový vývoj, který byl poznamenán hospodářskou krizí.

Politická situace v České republice

Politická situace v ČR a její hodnocení bylo jedním z hlavních témat napříč všemi sledovanými obdobími. Avšak zatímco se k politice na české scéně v prvním období Klaus vyjadřoval zejména z pozice předsedy jedné ze dvou nejsilnějších stran (či předsedy Poslanecké sněmovny nebo vlády – tedy přímo zainteresovaných aktérů), v následujících deseti letech byla jeho pozice značně odlišná, protože doposud byla funkce českého prezidenta vnímána jako role nestranného aktéra, spíše nadstranického charakteru. I proto pro nás může být překvapivé, že

Graf č. 4: Jak se Václav Klaus projektoval do témat spojených se zahraniční politikou – srovnání mezi jednotlivými obdobími

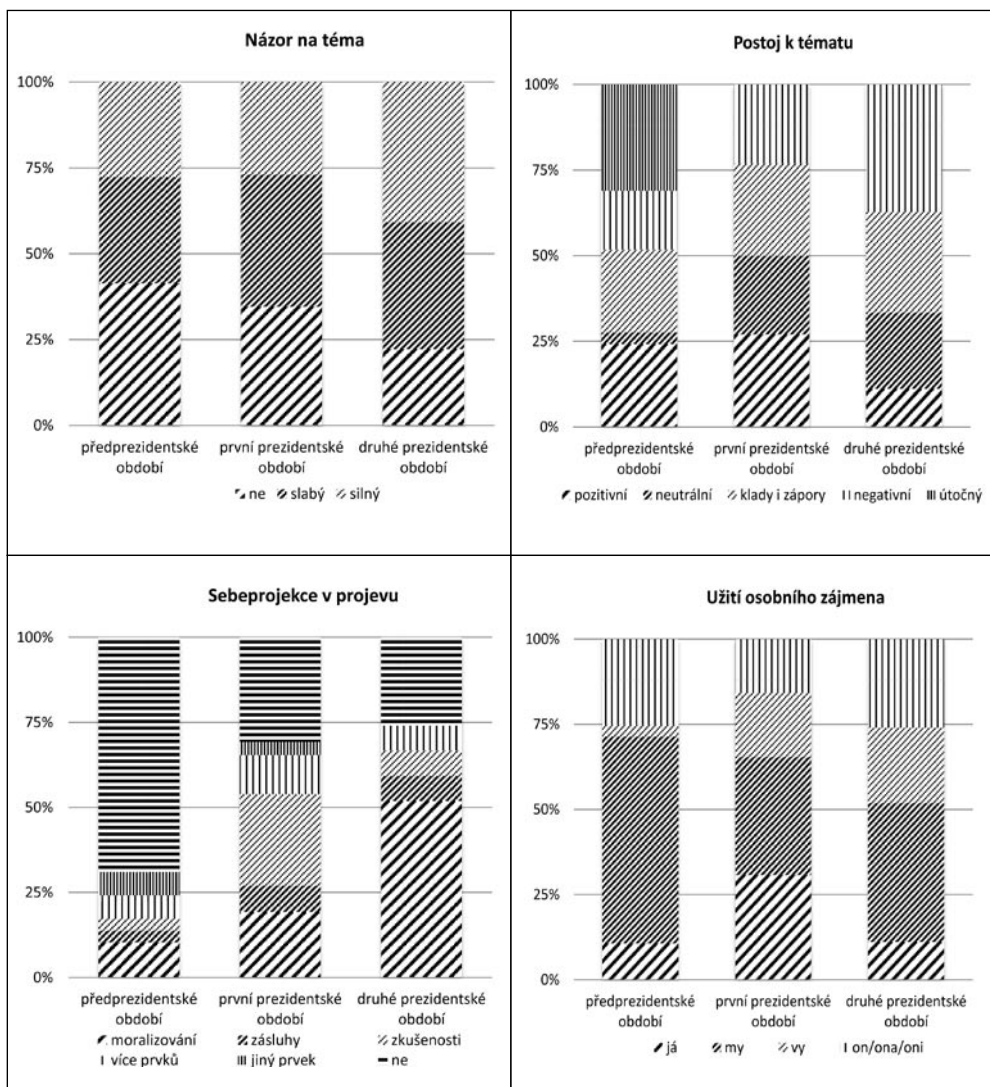

Pozn.: Sloupce grafů jdou v následujícím pořadí: předprezidentské období, první prezidentské období a druhé prezidentské období.

Zdroj: autoři.

Klausova snaha politickou situaci hodnotit a zasazovat se v řešení konkrétních problémů s postupem času neklesala, ale naopak rostla. Ve druhém prezidentském období pak Klaus pouze v každém pátém projevu nenastíhoval kroky, které by se měly v dané věci podniknout. Spolu s rostoucí snahou zasahovat do politických rozhodnutí stoupala také míra (sebe)projekce,

Graf č. 5: Jak se Václav Klaus projektoval do témat spojených s politickou situací v ČR – srovnání mezi jednotlivými obdobími

Pozn.: Sloupce grafů jdou v následujícím pořadí: předprezidentské období, první prezidentské období a druhé prezidentské období.

Zdroj: autoři.

kteřá se vyskytovala v obou prezidentských obdobích asi ve 2/3 případů, zatímco v prvním sledovaném období to byl jen asi každý třetí projev. Nejvýraznějším trendem bylo pak rostoucí zastoupení projevů, v nichž se Klaus své názory snažil prosazovat za pomoci poučování či moralizování (ve druhém prezidentském období až v 52%).²²

Stejně jako Klaus vyvíjel čím dál větší úsilí ovlivňovat politiky či občany v pohledu na tehdejší situaci a její řešení například v oblasti morálky politiků, chování politických stran či kroky vlád, mohli jsme v jeho projevech sledovat také nárůst negativních vyjádření právě směrem k politickým elitám, který byl v posledním sledovaném období patrný dokonce u 37 % projevů zabývajících se tímto tématem. Je však důležité říci, že právě v tomto ohledu můžeme hovořit také o specifčnosti prvního sledovaného období, protože negativně laděné projevy (téměř polovina případů) byly značně útočné, což je spojeno s jeho funkcemi a také odchodem ODS do opozice. Takto výraznými projevy byly typicky projevy na konferencích politických stran (ODS, KDU-ČSL), v nichž (a v mnoha dalších) s oblibou užíval řadu frází (např. levicoví / hospodští / kavárenští intelektuálové apod.).

Příkladem může být citát z úvodního projevu Václava Klause na ideové konferenci ODS v roce 1999:

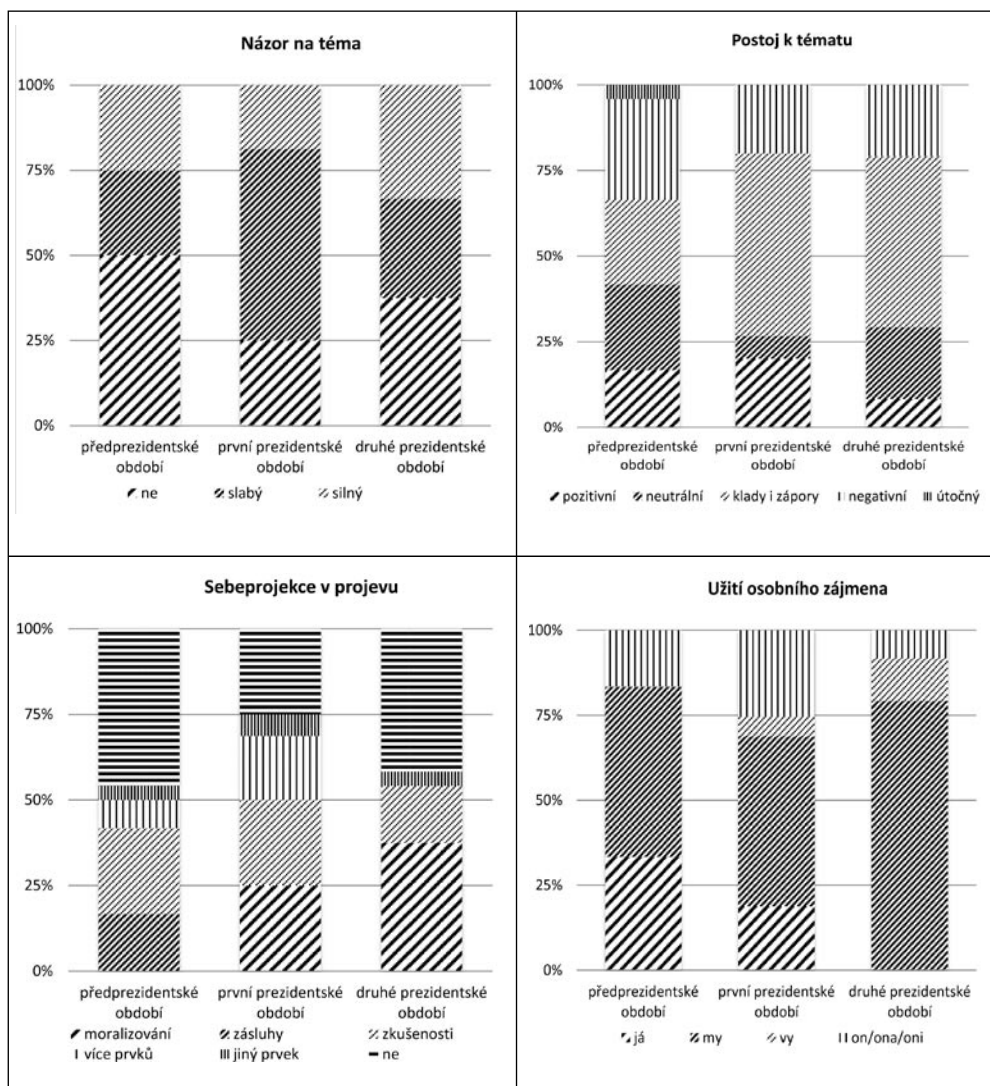
„Svým personálním obsazením i svým názorovým složením vláda odráží nejasný, heterogenní charakter a strukturu ČSSD, kde se mísí bezskrupulózní pragmatismus bývalých komunistických funkcionářů se zastaralými reformně komunistickými koncepty osmašedesátnických důchodců a s pokusy mladší generace o prosazení soudobé levicové politiky ‚blairovského‘ typu.“

Ekonomika

Čtvrtým nejfrekventovanějším tématem, kterému se zde budeme věnovat, je ekonomika, které se Klaus ve svých projevech věnoval celkem 64×. Ve většině případů byl jeho postoj k tématu neutrální (19 %) nebo ambivalentní (41 %). Ve srovnání s některými ostatními tématy se tak Klaus méně vyjadřoval jak pozitivně, tak negativně. Přestože ekonomika byla pro Klause díky jeho vzdělání a původnímu povolání silným tématem, sám se v této oblasti nesnažil výrazněji než v ostatních tématech prosazovat své koncepce (téměř ve 40 % projevů tak nečinil). Svoji pozici „ekonomů“ pak zdůrazňoval většinou spíše pomocí zahrnujícího zájmena „my“ (62 %),²³ nebo vyzdvihováním vlastní zkušenosti v ekonomické oblasti (22 %), popř. z pozice znalce poučoval ostatní, jak by se „daly věci dělat lépe“ (20 %). Poslední ze zmíněných prvků s postupem času uplatňoval stále častěji. Ve druhém prezidentském období jej užil dokonce ve více než třetině projevů věnovaných právě ekonomice. Podobný stoupající trend jsme ovšem mohli zaznamenat v předkládání řešení daných problémů, což mohlo u prezidenta působit překvapivě.

Obecně tedy můžeme říci, že ačkoli Klaus k tématu ekonomiky přistupoval většinou pozitivně a cítil se být součástí skupiny, o níž hovořil, jeho projevy obsahovaly celkem výrazné kritické pasáže. Zdaleka nejkritičtější byl v prvním prezidentském období (tedy v době, kdy vládla zejména ČSSD). Tehdy také nabízel nejčastěji vlastní řešení problémů. Ve srovnání s jinými výše analyzovanými tématy však můžeme říci, že k ekonomice se Klaus vyjadřoval spíše strážlivě a věcně. Při svých projevech často odkazoval na ekonomické teoretiky (např. F. A. Hayeka), kterými podkládal své argumenty a názory.

Graf č. 6: Jak se Václav Klaus projektoval do ekonomických témat – srovnání mezi jednotlivými obdobími

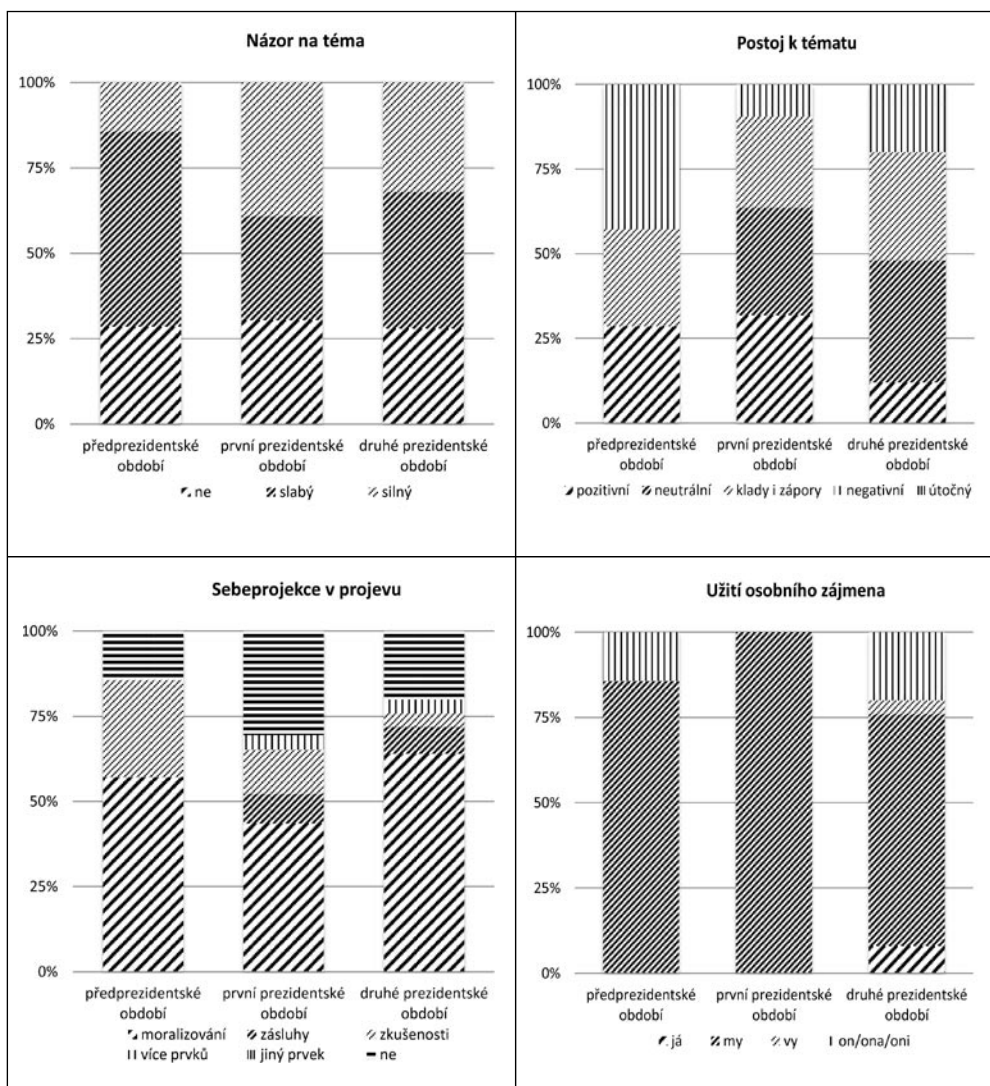
Pozn.: Sloupce grafů jdou v následujícím pořadí: předprezidentské období, první prezidentské období a druhé prezidentské období.

Zdroj: autoři.

Společnost

Jak jsme si ukázali výše, česká společnost – respektive společenská situace v ČR – byla dalším frekventovaným tématem Klausových projevů. Nárůst jejího podílu v tematickém složení projevů byl postupem času spojen zejména s nárůstem počtu projevů směřovaných českým

Graf č. 7: Jak se Václav Klaus projektoval do témat věnujících se společenské situaci – srovnání mezi jednotlivými obdobími

Pozn.: Sloupce grafů jdou v následujícím pořadí: předprezidentské období, první prezidentské období a druhé prezidentské období.

Zdroj: autoři.

občanům při svátečních příležitostech, jako byl např. 28. říjen či Nový rok. Právě těchto událostí pak Klaus, obzvláště jako prezident, využíval k působení na občany v ČR v otázce obecného stavu společnosti. To se projevilo i na samotném Klausově přístupu k těmto projevům, které byly často emotivně laděné, přestože se Klaus ve srovnání s ostatními tématy frekventovaněji vyjadřoval bez hodnotících stanovisek, neutrálně. Často (ve 30% projevů)

rovněž upozorňoval na současný problematický stav demokratické společnosti, identity národa, morálky či médií, který je však v silách občanů změnit.²⁴ S tím je spojena i jeho následná snaha spíše v obecné rovině nastiňovat možná řešení situace (v 71 % případů). To ilustruje i následující citát z novoročního projevu prezidenta republiky z roku 2004:

„Zkusme této změny našeho státoprávního uspořádání využít k udržení či dokonce k posílení toho základního, co ke svému životu potřebujeme a co nám bylo tak dlouho odpíráno - naši svobody, naši demokracie a naši prosperity. Zkusme se stát silnějšími překonáním své tradiční nejednoty a vzájemné nedůvěry.“

Tím, že řada těchto Klausových projevů byla určena široké veřejnosti a jejich dopad na veřejnost tak mohl být větší ve srovnání s jinými typy projevů (typicky třeba diplomatickými), byla v nich přítomna právě silná tendence apelovat na občany i za pomoci emocí, což je patrné například u zřejmé snahy umravňovat a poučovat.²⁵ Právě v těchto projevech Klaus usiloval o to, aby občany zaujal a přilákal jejich pozornost například pomocí hesel či emotivně laděných výrazů. Pro lepší představu opět uvádíme citát z projevu, který Václav Klaus coby předseda Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR přednesl při příležitosti oslav 28. října 1998:

„Musí pro nás být trvalým mementem, jak hluboce se v našem vědomí zakořenil pocit sobecké lhostejnosti a vypočítavého chytráctví, jak v myslích jednotlivců přetrvává pocit neodpovědnosti za stav věcí veřejných a ono typické rozdělování ‚my (ti dole) a oni (tam nahoře)‘. Kolik zla napáchala přizemní, zavlá závist a kolik toho u nás bylo zdiskreditováno prázdňím moralizováním těch, kteří se pokládají za vyvolené a kteří strašlivě podceňují problémy a rozum obyčejných lidí.“

5. Závěr

Analýza projevů Václava Klause, kterou jsme na předchozích stránkách představili a která měla za cíl odpovědět zejména na otázku vztahující se k tematickému složení a vyznění projevů, popř. Klausovým (řečnickým) rolím, jenž na sebe bral, ukazuje několik zajímavých (ne vždy však zcela překvapivých) faktů. V první řadě se ukázal patrný rozdíl mezi obdobím předprezidentským a oběma obdobími prezidentskými. Výkon prezidentské funkce s sebou nese celou řadu povinností, které se pak nutně promítají do skladby veřejných projevů i témat, kterým se tyto projevy věnovaly. Zatímco narostl počet projevů věnujících se zahraniční politice, razantně poklesl podíl projevů, které by komentovaly či se jinak vyjadřovaly k aktuální politické situaci. Zdá se tedy, že zatímco v předprezidentském období Klaus prováděl „každodenní“ politiku skrze své působení v Poslanecké sněmovně či v ODS, obě jeho prezidentská období jsou charakteristická odstupem od této úrovně politiky. Dalo by se říci, že Klaus tak naplňoval svou představu o nadstranickém prezidentovi. To ale v žádném případě neznamená, že by se praktickou každodenní politikou nesnažil ovlivnit, popř. upozorňovat i na společensko-politické problémy obecnějšího charakteru. Právě naopak.

A tak zatímco u ekonomických témat, kdy se Klaus snažil zůstat v roli spíše neutrálního odborníka, jenž prakticky bez emocí hovoří o stavu věcí, a u diplomatických projevů, které se týkaly zahraniční politiky, kdy jsme zaznamenali rutinu až šablonovitost bez větší snahy Klause se v této oblasti projektovat, u dalších témat jako např. Evropská unie a politická či společenská situace v ČR bychom šablonu či nedostatek emocí hledali marně. To, že Václav Klaus kritizoval Evropskou unii, překvapí dnes už málokoho, zajímavý je ale fakt, že kritika a snaha poskytovat alternativy, něco měnit či sdělit k dané problematice vlastní názor, postupem času rostla. Zajímavé je pak i to, že ve vztahu k EU Klaus poměrně často používal zájmena „on/ona/oni“, pomocí nichž dával na vědomí odstup od skupin aktérů, kteří byli podle něj za stav věcí zodpovědní.

Podobně pak rostla ochota moralizovat a komentovat stav české společnosti a politické scény. Zde Václav Klaus využíval morálního kreditu prezidentské funkce a při nejrůznějších slavnostních příležitostech upozorňoval na problémy, které podle jeho názoru Českou republiku trápily. V průběhu jednotlivých období se ale měnila intenzita kritiky, již směřoval k politickým elitám. A zde se ukazuje zřejmý fakt, že ani po vstupu do prezidentské funkce nepřestal být Václav Klaus praktickým politikem. V předprezidentském období je nutné míru kritičnosti vztahovat ke každodenní politice a parlamentnímu dialogu, a její přítomnost překvapí málokoho. Co však ale překvapivé být může, je pokles kritických poznámek směrem k politické elitě v prvním prezidentském období ve srovnání s obdobím druhým. Byl si Václav Klaus vědom toho, že její ti, které kritizuje, budou v roce 2008 opět volit, a proto k nim byl smířlivější? Na tuto otázku z dat bohužel odpovědět neumíme, stojí ovšem za zamyšlení. Stejně tak by neměla pozornosti uniknout skutečnost, že mezi zkoumanými projevy se neobjevilo např. téma korupce. Téma životního prostředí, se kterým je Václav Klaus spojován pro své kontroverzní názory na globální oteplování, popř. ekologii obecně, bylo zmiňováno jen minimálně. Zdá se tedy, že Václav Klaus své aktivity na tomto poli nutně nemusel považovat za něco, co by mělo být spojováno s výkonem prezidentské funkce, a proto tyto projevy na svůj web nezařadil? Ani tuto otázku bohužel neumíme zodpovědět.

Co však nyní víme, je fakt, že Klaus je ve svých projevech poměrně konzistentní, popř. pouze stupňuje svou kritiku vůči diskutovaným tématům a nedochází tak k názorovým konverzím, a to, v jaké roli vystupuje ve svých projevech (a ostatně i to, jak každý jeden projev vyzní), záleží dost na tom, o jakém tématu hovoří.

6. Přílohy

Příloha 1. Ekonomická témata v projevech Václava Klause

názor				
	ne	slabý	silný	N
předprezidentské období	50%	25%	25%	24
1. prezidentské období	25%	56%	19%	16
2. prezidentské období	38%	29%	33%	24

postoj						
	pozitivní	neutrální	klady i zápory	negativní	útočný	N
předprezidentské období	17%	25%	25%	29%	4%	24
1. prezidentské období	20%	7%	53%	20%	0%	15
2. prezidentské období	8%	21%	50%	21%	0%	24

sebeprojekce							
	moralizování	zásluhy	zkušenosti	více prvků	jiný prvek	ne	N
předprezidentské období	0%	17%	25%	8%	4%	46%	24
1. prezidentské období	25%	0%	25%	19%	6%	25%	16
2. prezidentské období	38%	0%	17%	0%	4%	42%	24

oznamovací zájmeno					
	já	my	vy	on/ona/oni	N
předprezidentské období	33%	50%	0%	17%	18
1. prezidentské období	19%	50%	6%	25%	16
2. prezidentské období	0%	79%	13%	8%	24

Zdroj: autoři.

Příloha 2. Politická situace v ČR v projevech Václava Klause

názor				
	ne	slabý	silný	N
předprezidentské období	41%	31%	28%	29
1. prezidentské období	35%	38%	27%	26
2. prezidentské období	22%	37%	41%	27

postoj						
	pozitivní	neutrální	klady i zápory	negativní	útočný	N
předprezidentské období	24%	3%	24%	17%	31%	29
1. prezidentské období	27%	23%	27%	23%	0%	26
2. prezidentské období	11%	22%	30%	37%	0%	27

sebeprojekce							
	moralizování	zásluhy	zkušenosti	více prvků	jiný prvek	ne	N
předprezidentské období	10%	3%	3%	7%	7%	69%	29
1. prezidentské období	19%	8%	27%	12%	4%	31%	26
2. prezidentské období	52%	7%	7%	7%	0%	26%	27

oznamovací zájmeno					
	já	my	vy	on/ona/oni	N
předprezidentské období	11%	61%	4%	25%	29
1. prezidentské období	31%	35%	19%	15%	26
2. prezidentské období	11%	41%	22%	26%	27

Zdroj: autoři.

Příloha 3. Společenská situace v ČR v projevech Václava Klause

názor				
	ne	slabý	silný	N
předprezidentské období	29%	57%	14%	7
1. prezidentské období	30%	30%	39%	23
2. prezidentské období	28%	40%	32%	25

postoj						
	pozitivní	neutrální	klady i zápory	negativní	útočný	N
předprezidentské období	29%	0%	29%	43%	0%	7
1. prezidentské období	32%	32%	27%	9%	0%	23
2. prezidentské období	12%	36%	32%	20%	0%	25

sebeprojekce							
	moralizování	zásluhy	zkušenosti	více prvků	jiný prvek	ne	N
předprezidentské období	57%	0%	29%	0%	0%	14%	7
1. prezidentské období	43%	9%	13%	4%	0%	30%	23
2. prezidentské období	64%	8%	4%	4%	0%	20%	25

oznamovací zájmeno					
	já	my	vy	on/ona/oni	N
předprezidentské období	0%	86%	0%	14%	7
1. prezidentské období	0%	100%	0%	0%	23
2. prezidentské období	8%	68%	4%	20%	25

Zdroj: autoři.

Příloha 4. Evropská unie v projevech Václava Klause

názor				
	ne	slabý	silný	N
předprezidentské období	32%	40%	28%	25
1. prezidentské období	45%	29%	25%	51
2. prezidentské období	25%	38%	37%	60

postoj						
	pozitivní	neutrální	klady i zápory	negativní	útočný	N
předprezidentské období	4%	8%	38%	46%	4%	25
1. prezidentské období	4%	10%	37%	47%	2%	51
2. prezidentské období	2%	7%	13%	75%	3%	60

sebeprojekce							
	moralizování	zásluhy	zkušenosti	více prvků	jiný prvek	ne	N
předprezidentské období	0%	4%	8%	12%	28%	48%	25
1. prezidentské období	18%	4%	14%	2%	4%	59%	51
2. prezidentské období	37%	10%	17%	10%	0%	27%	60

oznamovací zájmeno					
	já	my	vy	on/ona/oni	
předprezidentské období	38%	52%	0%	10%	25
1. prezidentské období	19%	62%	6%	13%	51
2. prezidentské období	12%	47%	5%	37%	60

Zdroj: autoři.

Příloha 5. Zahraniční politika v projevech Václava Klause

názor				
	ne	slabý	silný	N
předprezidentské období	80%	20%	0%	10
1. prezidentské období	73%	16%	11%	55
2. prezidentské období	63%	31%	6%	52

postoj						
	pozitivní	neutrální	klady i zápory	negativní	útočný	N
předprezidentské období	80%	0%	10%	0%	10%	10
1. prezidentské období	83%	8%	9%	0%	0%	55
2. prezidentské období	65%	19%	12%	4%	0%	52

sebeprojekce							
	moralizování	zásluhy	zkušenosti	více prvků	jiný prvek	ne	N
předprezidentské období	0 %	30 %	0 %	0 %	0 %	70 %	10
1. prezidentské období	9 %	4 %	24 %	4 %	4 %	56 %	55
2. prezidentské období	6 %	8 %	35 %	2 %	2 %	48 %	52

oznamovací zájmeno					
	já	my	vy	on/ona/oni	N
předprezidentské období	0 %	80 %	0 %	20 %	10
1. prezidentské období	5 %	85 %	9 %	0 %	55
2. prezidentské období	2 %	73 %	17 %	8 %	52

Zdroj: autoři.

Poznámky:

1. Navíc prezidentský úřad s sebou nese většinou zvýšenou důvěrou občanů (srov. Cohen 1995, popř. dlouhodobé šetření CVVM, ve kterém prezident – až na výjimky – dosahoval mezi politickými aktéry jednoho z nejlepších hodnocení, co se důvěryhodnosti týče), což opět usnadňuje prezidentovi ovlivňovat veřejnou agendu.
2. Tímto způsobem jsou veřejné projevy používány zejména v USA: v okamžiku, kdy má Kongres hlasovat o určitém zákonu může prezident promluvit o tématu, jehož se zákon týká a buď nastartovat veřejnou debatu, nebo „nasměrovat“ veřejné mínění. Podle některých autorů se ale zdá, že význam témat u veřejnosti nevzrůstá vždy. Větší pravděpodobnost, že téma, které se objeví v projevu prezidenta, zarezonuje ve veřejné debatě, má být pak u těch prezidentů, kteří jsou vnímáni pozitivně, resp. jako oblíbení (Cohen 1995).
3. Formu projevu můžeme chápat i jako jistý druh rámování (viz např. Entman 1991 a 1993). Zatímco výběr agendy určuje téma, o kterém se bude hovořit, výběr rámu určuje, jakým způsobem by téma mělo být vnímáno (rámování proto bývá označováno za druhou úroveň nastolování témat). Rámování je tak technikou, která napomáhá předávání významů, resp. poskytuje skrze různá vodítka návod, jak předkládané informace číst. Politiku obecně pak můžeme vnímat jako soupeření různých rámců (např. spor o povolení interrupcí: odpůrci potratů plod nazývají nenarozeným dítětem, samotné odstranění plodu vnímají jako vraždu a sami sebe označují za ochránce práva na život, zastánci interrupcí chápou plod jako neživé stvoření, jeho odstranění je pro ně lékařským zákrokem a sami sebe označují za ochránce práva žen na rozhodnutí, jak naloží s vlastním tělem).
4. Volba zájmen totiž ovlivňuje způsob, jakým publikum vnímá např. sociální postavení (či obecně roli) těch, o kterých se hovoří (Hämmerle 2011). V obecné rovině reflexe užití osobních zájmen probíhá na třech úrovních:
  - 1) Sebeoznačování – jak označuje řečník sám sebe ve vztahu k tématu, o kterém hovoří?
  - 2) Označování ostatních (hledání kontrastu) – jakým způsobem řečník označuje další aktéry (oslovuje je přímo, nebo o nich hovoří nepřímě?)
  - 3) Další označování – jakým způsobem užívá řečník zájmena k označení dalších jednotlivců či skupin? (Wilson 1990: 61).
5. Aby byl proces přesvědčování úspěšný (a dekodování sdělení proběhlo podle zamýšlených předstáv řečníka), je možné používat prostředky a nástroje, které zvyšují pravděpodobnost úspěchu. Obecnými zásadami dobrého politického projevu je (Lilleker 2006: 183):

- 1) Identifikovat a definovat problém, o kterém je vhodné mluvit.
- 2) Identifikovat publikum, jehož prostřednictvím je možné dosáhnout změny. Tedy vybrat takové publikum, které je k tématu citlivé a dostatečně silné na to, aby se stalo hybatelem změn.
- 3) Identifikovat a poznat interpretační systém publika: normy, hodnoty, obavy.
- 4) Přeložit a zasadit problém do interpretačního systému publika: vytvořit vlastní sdělení. A to v jazyce, kterému publikum bude nejlépe rozumět.
- 5) Doručit sdělení tak, aby bylo co nejlépe přijato cílovým publikem (tj. najít nejlepší kanál).
6. Takový způsob analyzování politických textů je ale vhodný pouze pro určitý typ jazyků – typicky angličtinu. Pro češtinu automatická analýza textů příliš vhodná není, jak ukázal např. pokus o aplikaci metody Wordscores na analýzu volebních programů (Švancara 2007).
7. Nežádka bývá také kombinována ještě s jinými metodami.
8. Samotná analýza kvantitativních dat probíhala za pomoci statistických softwarů SPSS a STATA. Stejně jako u většiny podobně vystavěných obsahových analýz se samotná analýza pohybuje na deskriptivní úrovni, na úrovni jednoduché univariační a bivariační analýzy. Tato kvantitativní data byla doplněna daty kvalitativními, která byla zaznamenávána formou poznámek k jednotlivým projevům.
9. I z tohoto důvodu jsou některá témata na různém stupni obecnosti. Kategorie byly vytvářeny na základě jejich identifikace v projevu a sledování dalšího výskytu, výsledné kategorie pak byly ustaveny na základě relevance.
10. První projev pochází z března 1995.
11. Je třeba zmínit to, že se nejedná o zcela vyčerpávající souhrn všech projevů, které Václav Klaus v tomto období přednesl. Je třeba si uvědomit, že vybrané projevy mohou podléhat určitému samsběru ze strany V. Klause, nicméně můžeme předpokládat, že do tohoto archivu umístíval alespoň ty projevy, které sám pokládal za významné. Příkladem nezveřejněných projevů mohou být například promluvy při jeho četných návštěvách škol, měst apod.
12. Milníky těchto etap bylo datum 7. března 2003, kdy Klaus nastoupil na post prezidenta republiky, a 7. března 2008, kdy oficiálně zahájil druhé funkční období v této funkci.
13. Jednalo se o politickou situaci v ČR, českou společnost, ekonomiku, Evropskou unii, zahraniční politiku, konkrétní policy, ODS, komunismus a socialismus, politicko-společenskou transformaci a jiné.
14. V roli prezidenta tak Klaus pronesl 356 veřejných projevů, v ostatních funkcích pak 114. Jak jsme již upozornili výše – tento rozdíl nemusí být způsoben samotnou skutečností, že Klaus v prvním sledovaném období pronesl projevů méně (a do roku 1995 projev žádný), ale spíše samotnou dostupností dat, respektive tím, kdy si Klaus webovou stránku založil a které projevy na ní umístíval.
15. I ty se však v projevech stále objevovaly, typicky při příležitostech výročí a státních svátků připomínajících např. komunistickou minulost.
16. Do této skupiny spadají jak projevy vztahující se k mezinárodním organizacím, tak k zemím nebo politice států či při oficiálním přijetí zahraničními delegacemi. V tomto směru je třeba odlišovat diplomatický typ projevu (výhradně při příležitosti diplomatických návštěv) a tematické zaměření projevů odrážející zejména diplomatickou agendu, které nemusely být proneseny bezpodmínečně na diplomatické půdě, ale mohly se k ní jen vztahovat.
17. Projevů, ve kterých by se věnoval zároveň Evropské unii i ekonomice, měl ve třetím období osm.
18. Ucelený přehled zastoupení jednotlivých prvků v těchto tématech je v tabulkách v příloze.
19. Tento fakt může být překvapující, uvědomíme-li si, že to byla právě Klausova vláda, která zahájila jednání o vstupu České republiky do Evropské unie. Na druhou stranu to poměrně věrně odráží Klausův většinou negativní postoj k EU. V tomto světle je naopak logické, že se řečník nesnaží s problematikou ztotožnit prostřednictvím jmenování svých „zásluh“ na stávající situaci.
20. Ty byly charakteristické slovním spojením rozkazovacího způsobu se slovesem „musíme/nesmíme“ (něco učinit/dopustil) oproti významově slabšímu prosazování vlastního názoru („měli bychom“).
21. Jako zástupce České republiky také v těchto projevech s oblibou užíval zájmena „my“ (79%).
22. O tom, že se Klaus stále cítil býti součástí aktivní politiky, svědčí také výrazné užívání zájmena „my“.

23. Př. „My ekonomové říkáme...“ (Z projevu „Nebud' me architektky světa“, 2003).
24. Mezi něž se Klaus sám počítal a v těchto projevech se považoval za součást celku, což je patrné i na jeho častém užívání zájmena „my“.
25. Celkově se sebeprojekce objevuje v 77% případů, průměr u ostatních témat je 55%.

Použité zdroje:

- Andrade, Lydia a Young, Garry. 1996. „Agenda Setting: Influences on the Emphasis of Foreign Policy.“ *Political Research Quarterly* 49, č. 3, 591–605.
- Atkinson, Max. 2004. *Lend Me Your Ears. All You Need to Know About Speeches and Presentations*. London: Vermillon.
- Benoit, William L. 2012. „Content Analysis in Political Communication“. In: *Sourcebook for Political Communication Research. Methods, Measures and Analytical Techniques*. Eds. Erik P. Bucy a Lance R. Holbert. New York: Routledge, 268–280.
- Berelson, Bernard. 1952. *Content analysis in communication research*. Glencoe: Free Press.
- Brown, Roger a Gilman, Albert. 1960. „The pronouns of power and solidarity“. In *Style in Language*. Ed. Thomas Sebeok. Cambridge: MIT-Press. 253–276.
- Cohen, Jeffrey. 1995. „Presidential Rhetoric and the Public Agenda.“ *American Journal of Political Science* 39, č. 1, 87–107.
- Edwards III, George C. a Wood, Dan B. 1999. „Who Influences Whom? The President, Congress and the Media.“ *The American Political Science Review* 93, č. 2, 327–344.
- Emrich, Cynthia G. et al. 2001. „Images in Words: Presidential Rhetoric, Charisma, and Greatness.“ *Administrative Science Quarterly* 46, č. 3, 527–557.
- Entman, Robert. 1991. „Framing US news: Contrast in narratives of the KAL and Iran air incidents.“ *Journal of Communication* 41, č. 4, 6–27.
- Entman, Robert. 1993. „Framing: Towards a clarification of a fractured paradigm.“ *Journal of Communication* 43, č. 4, 51–58.
- Grabe, Maria E. a Bucy, Erik P. 2012. „Image Bite Analysis of Political Visuals.“ In: *Sourcebook for Political Communication Research. Methods, Measures and Analytical Techniques*. Eds. Erik P. Bucy a Lance R. Holbert. New York: Routledge, 209–237.
- Hämmerle, Daniel. 2011. „Rhetorical Devices used in Political Speeches.“ Diplomová práce. (http://othes.univie.ac.at/14785/1/2011-05-19_0307833.pdf).
- Hart, Roderick P. a Childers, Jay P. 2005. „The Evolution of Candidate Bush: A Rhetorical Analysis.“ *American Behavioral Scientist* 49, č. 2, 180–197.
- Hart, Roderick, P. et al. 2004. *Political Keywords: Using Language that Uses Us*. Oxford: Oxford University Press.
- Heclo, Hug. 2000. „Campaigning and Governing: A Conspectus.“ In: *The Permanent Campaign and Its Future*. Eds. Norman Ornstein a Thomas Mann. Washington: American Enterprise Institute.
- Chong, Dennis a Druckman, James N. 2012. „Identifying Frames in Political News.“ In: *Sourcebook for Political Communication Research. Methods, Measures and Analytical Techniques*. Eds. Erik P. Bucy a Lance R. Holbert. New York: Routledge, 238–267.
- Jamieson, Kathleen Hall. 1988. *Eloquence in an electronic age: the transformation of political speech-making*. New York: Oxford University Press.
- Jones, Charles O. 1994. *The Presidency in a Separated System*. Washington: Brookings Institution.
- Kernell, Samuel. 1993. *Going Public*. Washington: CQ Press.
- Kingdon, John, W. 1995. *Agendas, Alternatives and Public Policies*. New York: Harper Collins.
- Klaus, Václav. 1998. *Evropa po zavedení „euro“*. (<http://www.klaus.cz/clanky/312>).
- Klaus, Václav. 1998. *Projev předsedy Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR Václava Klause k 28. říjnu 1998*. (<http://www.klaus.cz/clanky/1179>).

- Klaus, Václav. 1999. *Úvodní projev předsedy ODS na ideové konferenci strany*. (<http://www.klaus.cz/clanky/502>).
- Klaus, Václav. 2003. *Nebudme architekty světa*. (<http://www.klaus.cz/clanky/80>).
- Klaus, Václav. 2004. *Novoroční projev prezidenta republiky*. (<http://www.klaus.cz/clanky/2369>).
- Kopeček, Lubomír. 2012. *Fenomén Václav Klaus. Politická biografie*. Brno: Barrister & Principal.
- Koudelka, Zdeněk. 1998. „Opoziční smlouva – nový prvek politického systému.“ *Politologický časopis*, č. 4, 462–467.
- Laver, Michael et al. 2003. „Extracting Policy Positions from Political Texts Using Words as Data.“ *American Political Science Review* 97, č. 2, 311–331.
- Light, Paul. 1991. *The President's Agenda*. MD: Johns Hopkins University Press.
- Lilleker, Darre. 2006. *Key Concepts In Political Communication*. London: SAGE.
- Lotko, Edvard. 2009. *Kapitoly ze současné rétoriky*. Olomouc: UP – FF.
- MacArthur, Brian, ed. 2000. *The Penguin Book of 20th-Century Speeches*. London: Penguin Books.
- Noonan, Peggy. 1999. *On Speaking Well: How to Give a Speech With Style, Substance, and Clarity*. New York: Regan Books.
- Pocock, John G. A. 1973. „Verbalizing a Political Act: Toward a Politics of Speech.“ *Political Theory* 1, č. 1, 27–45.
- Ragsdale, Lyn. 1984. „The Politics of Presidential Speechmaking, 1949–1980.“ *The American Political Science Review* 78, č. 4, 971–984.
- Reisigl, Martin. 2008. „Analysing Political Rhetoric.“ In: *Qualitative Discourse Analysis in the Social Sciences*. Eds. Ruth Wodak a Michal Krzyzanowski. New York: Palgrave Macmillan, 96–120.
- Robinson, Jill, L. a Topping, Danielle. 2013. „The Rhetoric of Power: A Comparison of Hitler and Martin Luther King Jr.“ *Journal of Management Inquiry* 22, č. 2, 194–210.
- Safire, William, ed. 2004. *Lend Me Your Ears: Great Speeches in History*. New York: W. W. Norton & Company.
- Schonhardt-Bailey, Cheryl. 2005. „Measuring Ideas More Effectively: An Analysis of Bush and Kerry's National Security Speeches.“ *Political Science and Politics* 38, č. 3, 701–711.
- Schonhardt-Bailey, Cheryl. 2006. *From the Corn Laws to Free Trade: Interests, Ideas and Institutions in Historical Perspective*. Cambridge, MA, MIT Press.
- Schonhardt-Bailey, Cheryl. 2008. „The Congressional Debate on Partial-Birth Abortion: Constitutional Gravitas and Moral Passion.“ *British Journal of Political Science* 38, č. 3, 383–410.
- Slavičková, Tess. 2013. „The rhetoric of remembrance: Presidential Memorial Day speeches.“ *Discourse & Society* 24, č. 3, 361–379.
- Švancara, Jan. 2007. *Wordscores – metoda analýzy politických textů*. Diplomová práce (http://is.muni.cz/th/75346/fss_m/svancara.pdf?lang=en).
- Tim, Elvin L. 2002. „Five Trends in Presidential Rhetoric: An Analysis of Rhetoric from George Washington to Bill Clinton.“ *Presidential Studies Quarterly* 32, č. 2, 328–348.
- Trampota, Tomáš a Vojtěchovská, Martina. 2010. *Metody výzkumu médií*. Praha: Portál.
- van Dijk, Teun A. 2006. „Discourse and manipulation.“ *Discourse & Society* 17, č. 2, 359–383.
- van Dijk, Teun A. 1997. *Discourse Studies. A multidisciplinary introduction*. London: Sage.
- Widmer, Ted. 2006. *American speeches: political oratory from the revolution to the civil war*. New York: Library of America.
- Wilson, John. 1990. *Politically Speaking*. Oxford: Blackwell.
- Wodak, Ruth a Reisigl, Martin. 2001. *Discourse and discrimination: rhetorics of racism and antisemitism*. Routledge: London.
- Yager, Edward a Schonhardt-Bailey, Cheryl. 2007. „Measuring Rhetorical Leadership: A Textual Analysis of Margaret Thatcher's and Ronald Reagan's Speeches.“ Paper presented at the annual meeting of the American Political Science Association. Hyatt Regency Chicago and the Sheraton Chicago Hotel and Towers, Chicago. 30. 8. 2007. (http://citation.allacademic.com/meta/p210895_index.html).